

DALEKI PAVILJONI

MERI MARGARET KEJ

- drugi deo -

Preveo
Dragan Popović

■ Laguna ■

Naslov originala

Mary Margaret Kaye
THE FAR PAVILIONS

Copyright © M. M. Kaye, 1978

Translation Copyright © 2009 za srpsko izdanje, LAGUNA

Svim onim oficirima i ljudima različitih rasa i vera
koji su od 1846. godine sa velikim ponosom i odanošću služili

u

POGRANIČNOM KORPUSU,

a među njima i

poručnik Volter Hamilton,

moj muž general-major Džef Hamilton

i njegov otac pukovnik Bil Hamilton

*Mi smo hodočasnici, gospodaru. Mi ćemo uvek ići
još malo dalje. Možda će to biti
iza one poslednje plave planine vrhova pokrivenih snegom,
preko onoga ljutitog ili onoga svetlucavog mora
gde na belom tronu, ili čuvan u pećini,
živi prorok koji zna
zašto se ljudi rađaju...*

Džejms Elroj Fleker

Nije kasno tražiti neki noviji svet.

Tenison

Šesta knjiga
Džuli

36

Možda je za Madua bilo dobro što je otišao onda, jer bi se njegova zabrinutost za Eša znatno povećala da se zatekao tu dva dana kasnije kada je u Ešov bungalov u kasarni stigao nenajavljeni posetilac.

Puk je bio na vežbi i Eš se vratio jedan sat posle zalaska sunca i zatekao iznajmljenu tongu kako stoji u hladu blizu kapije, a Gul Baz čeka na stepenicama verande da ga obavesti da ima posetioca. „Hećim iz Karidkota“, rekao je Gul Baz. „Hećim Rao-sahiba, Gobind Das. Čeka unutra.“

To je zaista bio Gobind. Iznenadni nalet straha, koji mu je na trenutak zaustavio srce, nestao je kada mu je ugledao lice. Nije to bio donosilac loših vesti kojeg je kaka-đi poslao da javi da je Džuli bolesna ili kako umire ili je mrtva, ili da je muž zlostavlja. Gobind je izgledao pribrano, mirno i sigurno kao i uvek. Objasnio je da je na putu za Bitor po usrdnom zahtevu Šušile-rani, koja se zabrinula za zdravlje svog muža i nije imala poverenja u raninog ličnog lekara, jednog starijeg, sedamdesetosmogodišnjeg gospodina čiji su metodi, tvrdila je ona, zastareli nekoliko stotina godina.

„A kako je rani konačno trudna i mora biti pošteđena nepotrebne sekiracije“, rekao je Gobind, „moj gospodar Rao-sahib je smatrao da joj se ta molba ne može odbiti. Zato me sada vidite na putu za Bitor. Mada ne znam šta bih ja mogao da učinim ili šta će mi biti dopušteno da učinim, jer mislim da ranini lični lekari neće biti oduševljeni što je jedan stranac pozvan da ga leči.“

„Pa, je l' ozbiljno bolestan?“, upita Eš s tračkom nade u glasu.

Gobind je slegao ramenima i raširio ruke u znak objašnjenja. „Ko to može da zna? Vi znate kakva je Šušila-rani. Ona uvek napravi gužvu oko najmanjeg bola ili smetnje i najverovatnije je da to i sada čini. Ipak, šalju me da vidim šta mogu učiniti, s tim da ostanem u Bitoru koliko budem potreban.“

S pratnjom od samo jednoga sluge, punačkog seljačeta glupavog lica po imenu Manilal, Gobind je otputovao za Bombaj, odakle je došao preko Baroda i Ahmadabada. „Jer je Rao-sahib, znajući da ste vi ovde, bio uporan da idem ovim putem, rekavši da će njegovim sinovicama biti drago da čuju vesti o vama i da biste za uzvrat i vi voleli da čujete vesti o vašim prijateljima u Karidkotu. Evo, tu su i pisma – Rao-sahib nema poverenja u javni *dak*, pa ih je zato meni poverio i strogo naredio da vam ih predam lično u ruke, a ne nekome drugome... što sada i činim.“

Bila su tu tri pisma, jer su, pored kaka-đija, takođe pisali i Džoti i Mulradž; mada kratko, pošto će mu Gobind, rekli su, saopštiti sve vesti. Nije bilo ničega u tim pismima što se ne bi moglo pročitati glasno bilo kome – Džotijevo, uglavnom o sportu i konjima, završavalo se neozbiljnim opisom britanskog predstavnika (koji mu nije bio simpatičan iz prostog razloga što je nosio cvikere i gledao ga preko njih), dok je Mulradžovo samo upućivalo lepe želje i nadu da će ih Eš posetiti prilikom svog sledećeg odsustva.

S druge strane, pismo kaka-đija bilo je veoma zanimljivo. Čitajući ga, Eš je shvatio zašto je bilo potrebno da se pošalje po nekome od poverenja umesto poštom i zašto je bilo bitno da pošalje Gobinda za Bitor preko Ahmadabada.

Prvi deo pisma se detaljnije bavio razlozima koje je Gobind već ukratko izneo – Šušilina hitna molba da dobije lekara kome može verovati i potreba da se to usliši s obzirom na njeno stanje. Zatim je usledila molba Ešu da pomogne Gobindu oko konja i vodiča i svega ostalog što će omogućiti njegov bezbedan dolazak u Bitor, a Gobind je imao novac da pokrije sve troškove.

Pošto se pozabavio time, kaka-đi se poverio kako se brine za svoje sinovice i da je to pravi razlog zbog kog je pristao da odmah pošalje Gobinda za Bitor, a ne onaj koji je prvo naveo.

„One tamo nemaju nikoga kome bi mogle da veruju“, pisao je kaka-đi, „niti se mi možemo osloniti na nekoga da nam pošalje isti-

nit izveštaj o tome kako su one, s obzirom na to da Šušila ne ume da piše, a od njene polusestre još nismo dobili ni reči, što je čudno. Imamo razloga da verujemo da evnuh koji piše u njihovo ime nije poverljiv, jer nekoliko pisama koja smo primili ne govore ništa osim da su one dobro i srećne; ipak, saznali smo da su *daj* Gita i bar još dve sluškinje koje su ih pratile iz Karidkota – sve verne sluge, privržene mojim sinovicama – mrtve, mada to nigde nije pomenuto ni u jednom pismu.

Sumnjam da bismo o tome saznali da jedan trgovac, koji je bio u Bitoru, nije čuo tu priču i ponovio je jednom drugom u Adžmeru, koji ju je opet ispričao jednom čoveku koji slučajno ima rođaka koji živi ovde u Karidkotu. Tako je to došlo do naših ušiju samo kao priča nekog putnika, ali su je porodice one tri žene čule i, pošto su bile veoma uznemirene, uputile su zahtev Džotiju da se raspita kod svoga zeta rane da li je to tačno. On je to učinio i posle velikog zakašnjenja stigao je odgovor da su dve dame umrle od groznice, dok je *daj* slo-mila vrat pošto je pala niz stepenice.

Rana je izrazio zaprepašćenje da se ni starija ni mlađa rani nisu setile da to pomenu u pismima svom bratu i mogao je samo da pretpostavi da su smatrale kako smrt slugu nije bila vredna njegove pažnje; u čemu se on, rana, slaže s njima...

Međutim, i vi i ja znamo“, pisao je kaka-đi, „da su one mogle slobodno da pišu, ne bi propustile da tako nešto pomenu. Stoga sam siguran u svoje uverenje da su ono što evnuh piše reči rane ili raninih ulizica, mada isto tako može da bude da sam ja previše zabrinut i da je zaista sve u redu s njima. Ipak, lakše bi mi bilo ako bih na neki način nesumnjivo saznao da je tako, i sada izgleda da su mi bogovi pružili tu mogućnost. Rana je bio zadovoljan Gobindom koji ga je, setičete se, izlečio od čireva pošto njegovi hećimi nisu uspeali, a sigurno se ne oseća dobro kada je dopustio Šušili-baj da traži da Gobind dođe što brže u Bitor da ga izleči.

Molitva je uslišena, jer će Gobind doznati kako je Džotijevim sestrama, a ja sam mu dao uputstvo da smisli neki način da vam prenese ma kakve vesti, jer ih vi možete, pošto živite uz granicu s Radžastanom, bezbedno poslati u Karidkot. Ne bih vas uznemiravao s ovim kada ne bih znao da i vi imate razloga za brigu zbog svega toga i da biste želeli da znate, kao i ja, da je sve kako treba. A ako nije, vi

ćete moći da nam javite, i onda će Džoti i njegovi savetnici odlučiti šta da preduzmu.“

„...Ako odluče“, pomislio je Eš mračno. Jer iako su prinčevi i dalje držali svoje privatne vojske, „državne oružane snage“, ogromna daljina koja je razdvajala Karidkot od Bitora bila je dovoljna da spreči preduzimanje bilo kakvog vojnog poduhvata, čak i kada bi Vlada Indije tako nešto i dozvolila, što svakako ne bi. Džotijeva jedina nada bila je da uloži žalbu na propisan način – u ovom slučaju, britanskom predstavniku – da je dostavi Političkom odeljenju koje će zahtevati od Adžmera da zastupnik generalnog guvernera naloži oficiru zaduženom za deo Radžputane u kojem se nalazi Bitor da ispita žalbu i podnese izveštaj.

Sećajući se oklevanja i neverice političkog predstavnika i kako je bilo nemoguće naterati ga da makar nešto loše pomisli o rani ili da preduzme išta što bi njegovi pretpostavljeni u Adžmeru, Simli i Kalkuti mogli osnovano osporiti, Eš se malo nadao da će od toga biti neke koristi. Naročito zato što nema ni govora da bi političkom predstavniku (niti ikome drugome, zaista) bilo dozvoljeno da se sretne ili govori i sa jednom od raninih žena, koje su se strogo pridržavale purde. I najmanji pokušaj da silom dođe do takvog razgovora izazvao bi veliko komešanje ne samo u Bitoru, već i u celoj Indiji, i najviše što bi bilo dopušteno, mada verovatno ni toliko, bio bi razgovor sa ženama koje se ne bi videle jer bi sedele s druge strane zavese, nesumnjivo okružene nekolicinom ljudi koje rana plaća i koji bi kontrolisali svaku izgovorenu reč.

U takvim uslovima, istina se ne može reći; niti može biti sigurno da je govornica stvarno bila jedna od kraljica, a ne neka brižljivo obučena žena iz zenane. Kada se sve uzme u obzir, pomislio je Eš, velika je šteta što je Džoti podigao *zid* prema predstavniku u Karidkotu.

Digao je pogled s pisma u ruci i, uhvativši Gobindov smireni pogled, reče: „Da li vi znate šta ovde piše?“

Gobind klimnu glavom. „Rao-sahib mi je učinio čast da mi pročita pismo pre nego što ga je zapečatio kako bih shvatio koliko je neophodno da ga čuvam s najvećom pažnjom i staram se da ne dođe u pogrešne ruke.“

„A-ha“, reče Eš i poseže za lampom.

Držao je pismo iznad staklenog dimnjaka lampe i dva lista debele indijske hartije počеше da crne i uvijaju se, plamen ih uhvati, a onda

ih je Eš okrenuo na drugu stranu, posmatrajući kako gore sve dok se plamen nije približio njegovim prstima, kada je nagorele komade ispustio na pod pa stao nogom preko njih i smrvio ih u prah žestokim okretom pete.

„Eto. Ovim je odstranjen bar jedan od razloga Rao-sahibove brige. Što se ostaloga tiče, njegov strah je možda i sasvim opravdan, ali sada je prekasno. Da je pocepao bračne ugovore, niko ga ne bi krivio. No, pošto to nije učinio, šteta je počinjena, jer su zakoni i običaji zemlje na raninoj strani, kao što je i politički sahib, što nam je već poznato.“

„To je možda tačno“, složi se Gobind tiho, „ali niste najpravedniji prema Rao-sahibu. Da ste poznavali pokojnog maharadžu, shvatili biste da Rao-sahib nije imao drugog izbora već da učini ono što je učinio i postara se da se venčanje obavi.“

„Znam“, priznao je Eš uz duboki uzdah. „Izvinite. Nije trebalo tako da govorim. Znam vrlo dobro da u datim okolnostima ništa drugo nije mogao da uradi. Pored toga, to je svršena stvar i ne možemo promeniti prošlost.“

„To čak ni bogovi ne mogu“, složio se Gobind trezveno, „ali se naš Rao-sahib, kao uostalom i ja, nada da vi i ja, sahibe, možda možemo nešto učiniti za budućnost.“

Nisu više razgovarali te noći, jer je Gobind bio veoma umoran. Ni on ni njegov sluga Manilal nikada ranije nisu bili u vozu i putovanje ih je iscrplo i osećali su vrtoglavicu, tako da su obojica još spavali kada je Eš otišao na smotru sledećeg jutra. Tek kada je radni dan prošao i popodne već odmaklo, mogao je ponovo da razgovara s Gobindom, a kako je vrlo malo spavao prethodne noći, imao je vremena da razmišlja o otkrićima kaka-đija i – kada je to postalo nepodnošljivo zbog straha koji se u njemu rodio za Džulinu bezbednost – o prozaičnijim stvarima kao što je organizovanje Gobindovog bezbednog puta do Bitora. Time se prvo pozabavio ujutru, poslavši svog glavnog konjušara Kulua Rama da odabere par konja kod lokalnog trgovca, i cenjka se za njih, a Sardžiju je poslao poruku pitajući ga poznaje li nekoga ko bi bio vodič dvojici putnika koji žele da odu u Bitor i koji bi krenuli sutradan.

Konji i Sardžijev odgovor čekali su ga kada se vratio u bungalov; i jedno i drugo pojednako zadovoljavajuće – Sardži je odgovorio da mu šalje svog ličnog *šikarija* Buktu (lovca koji je poznavao svaku stazu, puteve divljači i prećicu u planinama) da odvede Ešove prijatelje

do Bitora, a konji koje je Kulu Ram pazario bili su krupni i pouzdani, zdravi i čili i sposobni, rekao je Kulu Ram, da pređu onoliko *kosa* koliko hećim-sahib bude zahtevao od njih.

Još samo jedno je ostalo da se sredi, najvažnije od svega – utvrditi neki način komunikacije između Gobinda u Bitoru i Eša u Ahmadabadu bez izazivanja ranine sumnje.

Raspravljali su o tome satima, jašući jedan pored drugoga uz obalu reke, navodno da isprobaju novokupljene konje, a u stvari da se osiguraju od prislušivanja; a kasnije su razgovarali u Ešovoj spavaćoj sobi do iza ponoći, tako tiho da je Gul Baz, koji je bio na verandi, da bi upozorio na uljeze, mogao uhvatiti jedva nešto više od tihog mrmorenja.

Vremena je bilo malo, a toliko toga da se uradi. Neka vrsta šifre je bila neophodna ako su uopšte hteli da budu u vezi – nešto dovoljno jednostavno da se zapamti a da ne izazove sumnju ukoliko poruka bude presretnuta – i kada su to sa zadovoljstvom dogovorili, valjalo je razmotriti načine i sredstva iznošenja vesti iz Bitora, jer ako rana nešto otkrije, sigurno će se postarati da Gobind bude pod strogom prismotrom. Taj problem, međutim, moraće Gobind sam da reši i to tek pošto stigne u Bitor i proceni situaciju tamo te vidi koliko će slobode imati, ako je uopšte bude imao. Ipak, morali su da naprave još planova, jer čak i ako se, po njegovom dolasku, većina njih pokaže neizvodljivim, jedan će na kraju morati da uspe.

„Tu je i moj sluga Manilal“, rekao je Gobind, „koga zbog njegovog govora i izgleda smatraju glupanom, bleskastim seljačetom nespособnim za lukavštine, što je daleko od istine. Mislim da on može da bude od koristi.“

Kada je sat otkucao dvanaest, razmotrili su bar desetak planova, od kojih je jedan imao za rezultat da Gobind krene u devet sati sledećeg jutra u potragu za izvesnom trgovinom u gradu, koju je držao jedan Evropljanin, jer kao što je rekao: „Dođe li do najgoreg, uvek mogu da kažem da moram u Ahmadabad po još lekova za lečenje njegovog visočanstva. Ima li neki dobar *devaj dukan* (apoteka) u gradu? Strani, bilo bi poželjno.“

„Ima jedan u garnizonu – *Džobling i sinovi*, apotekari, gde svi sahibi i memsahibe kupuju prašak za zube i losion za kosu i mnoge licencirane lekove iz *Belaeta*. Trebalo bi da tamo možete da nađete

bilo koji *devaj* (lek). Ipak, rana vas nikada neće pustiti da se vratite sami da nešto nabavite.“

„Možda neće. Međutim, koga god da pošalju, moraće da donese parče hartije na kojem ću zapisati lekove koji su mi potrebni. Stoga, sutra ću otići do tog apotekara, raspitati se koje lekove ima i takođe pokušati da se sprijateljim s vlasnikom.“

Otišao je put Bitora odmah iza podneva, ponevši razne pilule i napitke koje je ranije kupio po savetu gospodina Pereirasa, predstavnika firme *Džobling i sinovi* za Evroaziju u Ahmadabadu, s kojim je brzo našao zajednički jezik. Eš se vratio na vreme iz štala da bi ga ispratio i njih dvojica su kratko porazgovarali na verandi pre nego što su Gobind i Manilal, u pratnji Sardžijevog *šikarija* Bukte, koji će ih odvesti do Bitora preko Palanpora i brda u podnožju planine Abu, odjahali iz bungalova i izgubili se s vidika među plamenim drvećem duž kasarnskog puta.

Deset dana kasnije, Sardži je javio da se *šikari* vratio pošto je odveo hećima i njegovog slugu do blizu granice Bitora. Hećim je izdašno nagradio Buktu za njegove usluge i poslao usmenu poruku Pelam-sahibu da će se svakodnevno moliti da sahib bude blagosloven zdravljem i dobrom srećom, i da sve bude u redu narednih meseci. Pobožna nada koja nije zahtevala dešifrovanje.

Kako su dani postajali sve topliji, Eš je ustajao sve ranije da bi izveo Dagobaza sat-dva pre obilaska štala; a sada kada je obuka bila završena, bilo je više kancelarijskog posla. Uveče je uglavnom bio zauzet treniranjem pola, jer se ta igra, nova na granici kada je on prvi put pristupio Korpusu, raširila kao šumski požar, a sada su i konjički pukovi na jugu počeli da je igraju, pa je Eš, koji ju je znao odranije, bio veoma tražen.

Stoga su mu dani bili puni obaveza, što je za njega bilo dobrodošlo; mada on na to nije gledao tako i verovatno ne bi priznao i da jeste. Ipak, to ga je bar sprečavalo da previše misli na to šta se dešava sa Džuli i dovoljno ga umaralo da noću spava umesto da se mentalno iscrpljuje dok budan leži, misleći i brinući o onome što je saznao iz kaka-đijevih pisama i o mogućim posledicama. Naporan rad i žestoke vežbe bili su melem, na kome je bio zahvalan.

Koristeći usluge pisara s bazara Madu je poručivao da je srećno stigao i da je zadovoljan što je ponovo u Manseri. Bio je dobrog zdravlja i nadao se da je i Eš zdrav i da Gul Baz brine o njemu kako treba. Cela njegova porodica (sada je imao još tri prauučeta, od kojih su dva dečaci) slala mu je najiskrenije želje za dobro zdravlje, sreću i napredak, itd., itd...

Eš je na to odgovorio, ali nije pominjao Gobindovu posetu. Za divno čudo, nije ni Gul Baz kada je pisao, kao što je obećao, da prenese starcu najnovije vesti o Pelam-sahibu i domaćinstvu i da uveri Madua da su svi dobro. Što se tiče Gula Baza, tu je pojedinost prećutao čisto nagoni, jer ni Eš ni Gobind nisu rekli da bi bilo pametno da o tome ne govori. Ipak, i on je bio zabrinut.

Gul Baz, kao i Madu, osećao je silno nepoverenje u Bitor i nije želeo da sahib ponovo bude umešan u bilo šta u vezi s tom bespravnom i čudnom državom ili s njenim beskrupuloznim vladarem. Ipak, plašio se da hećim iz Karidkota upravo to hoće – mada nije mogao da pogodi zašto i kako (Gul Baz je znao daleko manje o Ešu nego Madu, a taj mudri starac je umeo da zadrži svoje sumnje za sebe).

Zabrinutost koja je u njemu nastala zbog Gobindovog nenajavljenog dolaska trebalo je, po pravilu, da nestane s odlaskom toga gospodina, ali nije, jer je Gul Baz primetio da je njegov sahib više puta kupovao u jednoj *Angrezi* apoteci, slučajno uvek istoj – da li je bilo slučajno? – koju je hećim posetio poslednjeg jutra i gde je, prema kazivanju kočijaša iznajmljene tonge koji ga je odvezao tamo (pričljiv čovek kojeg je Gul Baz kasnije ispitivao), proveo više od pola sata u razgovoru s vlasnikom i na kraju kupio razne strane vodice za sve bolesti.

Samo po sebi, to ništa nije bilo neobično, jer nije bila tajna da je hećim poslat da leči ranu od Bitora, kojeg je jednom već izlečio od bolne napasti i koji je, stoga, imao veliko poverenje u njegovu moć. Međutim, zašto bi sahib, koji je bio odličnog zdravlja, odlazio tamo da kupuje i to tri-četiri puta nedeljno, dok je ranije uvek ostavljao Gulu Bazu da ga snabdeva sapunom, praškom za zube i sličnim stvarima?

Gulu Bazu se to nije svidelo. Međutim, nije mogao ništa da učini, niti da o tome razgovara s nekim. Mogao je samo da čuti i nada se da će uskoro doći naredba iz Mardana kojom se sahib poziva nazad

u Korpus na severozapadnu granicu, jer je sada i on bio nestrpljiv da ide, željan svoje pogranične zemlje i svog jezika.

S druge strane, Eš – koji je još donedavno bio nestrpljiv da ode iz Gudžarata – odjednom se plašio da ode, jer ako ga ponovo pozovu u Mardan pre nego što Gobind uspe da doturi vesti iz Bitora, možda nikada neće saznati šta se tamo desilo, niti će moći da pošalje poruku kaka-điju, niti da ma kako pomogne.

Sama ta misao bila je tako nepodnošljiva da bi mu u ovom trenutku, u stvari, laknulo kad bi čuo da mora da služi još pet godina u Gudžaratu; čak i deset ili dvadeset, jer da ode sada, značilo bi da napušta Džuli upravo kada joj je pomoć potrebija nego ikada ranije i kada joj možda život zavisi od njegovog prisustva u Ahmadabadu i njegove spremnosti da učini sve u svojoj moći da joj pomogne.

Napustio ju je dva puta ranije – jednom u Gulkotu kada je bila dete i ponovo u Bitoru, mada je to bilo u potpunosti protiv njegove volje. Neće to učiniti i treći put. Ipak, ako bude pozvan nazad u Mardan, šta onda? Da li bi bilo dobro pisati Voliju i Vigramu Betiju i zamoliti ih da upotrebe svoj uticaj da se njegov povratak odloži ako saznaju da se o tome razmišlja? Ipak, pošto je obojici rekao koliko želi da se vrati u Korpus, kako da objasni ovaj nagli *volte face*...¹ „Izvinite, ne mogu da vam kažem zašto sam se predomislio, ali radije ne bih došao nazad u Korpus sada i morate mi verovati na reč da je zaista životno važno da ostanem ovde još neko vreme...“

Pomisliće da je ili bolestan ili lud i Voli će sigurno očekivati da mu kaže istinu, ali pošto im to ne može reći, nema svrhe ni da im uopšte piše.

Ešu je ostalo da se nada. S malo sreće, „mali bogovi“, koji su ga izgnali u Gudžarat, zaboravili su na njega i ostaviće ga na miru. Ili još bolje, Gobind će uspeti da stupi u vezu s njim i reći će mu da je njihov strah bio bezrazložan i da je sve u redu s kraljicama u Bitoru, u kojem slučaju neće biti važno koliko brzo će ga pozvati u Korpus. U stvari, što pre, to bolje, jer mu je Volijevo poslednje pismo povećalo žudnju da se vrati, isto kao što je zbog kaka-đijevog pisma pozeleo da ostane.

Voli je pisao da je Korpus ponovo bio u pohodu i da je Zarin ranjen, mada ne ozbiljno. Pismo je detaljno opisivalo sukob (koji je

¹ Preokret. (Prim. prev.)

uključivao bandu plemena Atman Kel koje je pre dve godine ubilo nekoliko nosača uposlenih na kanalu na reci Svati) i hvalilo njegovog predvodnika, izvesnog kapetana Kavanjarija, zamenika komesara Pešavara, koji je, pošto je čuo da vođa i nekoliko pripadnika bande žive u selu po imenu Sapri, nekih osam kilometara uzvodno od tvrđave Abazaj i odmah uz granicu Atman Kela, poslao poruku glavešini sela zahtevajući njihovu predaju i veliku količinu novca da obezbedi penzije porodicama ubijenih nosača.

Uvereni da je njihovo selo neosvojivo, žitelji Saprija odgovorili su uvredljivo i kapetan Kavanjari je odlučio da ih napadne iznenada i shodno tome je skovao plan. Pod komandom Vigrama Betija, tri oficira korpusa, dvesta šezdeset četiri konjička sovara i desetina pešadijskih sepoja – ovi poslednji su išli na mazgama – krenuli su jedno veče po mraku za Sapri, u pratnji Kavanjarija, koji je uspeo da celu operaciju sačuva do te mere tajnom da su dvojica oficira igrala skvoš do poslednjeg trenutka i krenula skoro pravo s terena.

Prvi deo marša je bio jednostavan, ali na desetak kilometara pred ciljem, okolina je postala tako nepristupačna da su konje i mazge morali da pošalju u tvrđavu Abazaj, dok je Korpus pipajući krčio put pešice po mraku. Selo Sapri, i dalje ubeđeno da okolna divljina puna stenja, ponora i klanaca pruža dovoljnu zaštitu od napada, probudilo se ujutru opkoljeno i pohitalo po oružje, ali nakon kratkotrajne borbe, posle koje su pobijeni nosači u potpunosti osvećeni, njihove vođe i devetorica drugih, umešanih u masakr, zarobljeni su.

„Naši gubici su bili samo sedmorica ranjenih“, pisao je Voli, „i Vigram je upravo predložio Džagata Singa i dafadara Turu Baza za orden zasluga za 'izuzetnu hrabrost u borbi'. Dakle, kao što vidiš, mi ovde ne lenstvujemo. A šta je s tobom tamo dole? Znaš, teško mi je da ti kažem, ali tvoja pisma su puna tog bisera među konjima kojeg si kupio, a ništa o tebi samome, a ja hoću da čujem o tebi i tvojim dogodovštinama, a ne njegovim. Ili se možda ništa ne dešava u Ahmadabadu i tom cirkusu od *Ropers horsa*? Vigram te pozdravlja. Zarin isto. Jesi li čuo za onog mladog magarca Rikija Smita iz Sedamdeset pete? Mislim da nećeš tome pridavati neku važnost, ali...“ Ostatak pisma je bilo ogovaranje.

Eš ga s uzdahom odloži. Mora da piše Zarinu i kaže mu da se ubuduće više pazi. Lepo je bilo dobiti pismo od Volija i saznati sve vesti i ogovaranja iz jedinice, ali bi bilo još bolje da može ponovo da

razgovara s njim i da opet služi u jedinici koja je uvek u pohodima, umesto u ovoj koja je videla malo, ili nimalo akcije još od dana Velike pobune, a za koju je privremeno vezan kao nepozvan gost nametnut joj od viših vlasti i koji svakog trenutka može da bude opozvan u svoj Korpus; „...samo da ne bude prebrzo“, mislio je Eš – ne dok ne primi vesti od Gobinda...

Međutim, dani su se vukli, a iz Bitora ni glasa; stiglo je proleće i prošlo je više od godinu dana otkako je stigao u Ahmadabad, „u privremenu prekomandu“ u *Ropers hors*. Koliko dugo je privremeno? „Ove godine, sledeće, ikada...?“ Šta li Gobind radi?

Eš je ponovo otišao do apoteke *Džobling*, gde je kupio bočicu tečnosti za nepostojeće istegnuće mišića i proveo neko vreme s gospodinom Pereirasom, nezasitim ogovaračem, koji će pričati o ma kojoj zanimljivoj temi (kao na primer o posebnoj narudžbini lekova za vladajućeg princa) bez naročitog podsticanja.

Gospodin Pereiras je bio izuzetno brbljiv i Eš je saznao ponešto o manjim oboljenjima izvesnih istaknutih ljudi, ali ništa o rani od Bitora. Međutim, kasnije te večeri, po povratku u svoj bungalov, na verandi je zatekao debelog Gobindovog ličnog slugu Manilala, koji je, iznuren od puta, konačno doneo vesti.

„Ovaj klipani je ovde već dva sata“, srdito je rekao Gul Baz na paštuu (opet Bitor!), „ali neće ništa da jede i pije dok ne govori s vama, mada sam mu sto puta rekao da će se sahit, kad se vrati, prvo okupati i presvući i večerati pre nego što bude hteo da razgovara s bilo kime. Ali ovaj čovek je neka budala i neće da sluša.“

„To je hećimov sluga i primiću ga odmah“, reče Eš, mahnuvši rukom Manilalu da ga sledi. „I to nasamo.“

Vesti iz Bitora nisu bile ni dobre ni loše, što je najbolje bilo potkrepljeno činjenicom da je Manilalu uopšte dopušteno da otputuje u Ahmadabad, ali se Gobind nije usudio da pošalje pismo po njemu u strahu da ga ne pretresu. „Što se i desilo“, reče Manilal uz nešto kao osmeh, „i to detaljno.“ Stoga, poruka je bila usmena.

Rana je, izveštavao je Gobind, bolovao od čireva, teškoća u vareanju i glavobolje, uglavnom zbog hroničnog zatvora. Njegovo fizičko stanje, kao što se i moglo očekivati s obzirom na njegov način života, bilo je jadno, ali se poboljšavalo – strani lekovi su se pokazali najdelotvornijim. Što se tiče kraljica, koliko je čuo, s njima je sve u redu.

I mlađa i starija rani, kojima je kretanje bilo neizbežno ograničeno, dobro su i zdravo, kako mu je rečeno, i s nestrpljenjem očekuju rođenje deteta, za koje proroci, astrolozi i babice predviđaju da će biti sin. Već se vrše pripreme za proslavu ovog srećnog događaja na najraskošniji način, a glasnik je uveliko spreman da odjaše s novostima do najbliže telegrafske postaje (udaljene mnogo kilometara), odakle će biti poslate u Karidkot. Međutim, Gobind je bio malo uznemiren kada je saznao da ovo nije prva trudnoća starije rani, kao što je on pretpostavljao, već treća...

Nije mu bilo jasno zašto nikakav glas o prethodnim trudnoćama nije došao do Karidkota, pošto bi se očekivalo da takva priyatna vest bude objavljena odmah, ali činjenica je da je rani imala dva pobačaja u prvim mesecima trudnoće. Pretpostavio je da to može biti od šoka i tuge, jer se prvi pobačaj desio u isto vreme kada su njene dve sluškinje umrle, a drugi kada je verna, stara *daj* Gita nastradala, što nije sasvim izgledalo kao slučajnost. I mada je on i dalje podozrevao da tu postoji neka tajna u vezi s ovim smrtima, jedno je bilo sigurno – starija rani nije bila nesrećna niti se prema njoj loše postupalo.

Iako izgleda neobično, brak, koji je za nju počeo tako zloslutno, postao je, ako je verovati pričama (a on je lično bio sklon da poveruje), bezuslovno uspešan pošto je mlada kraljica odlučila da se strasno zaljubi u svog neprivačnog muža, dok je rana, sa svoje strane, uvideo da je spoj neviđene lepote i potpunog divljenja tako osvežavajuć za njegov zasićeni ukus da je izgubio interesovanje za svoje mlade ljubavnike i, da bi nju zadovoljio, otpustio je dva zgodna i izopačena mladića koji su mu do tada bili omiljeni družbenici. Sve to je naišlo na veliki odjek.

Druga rani pak bila je manje sreće. Za razliku od svoje sestre, ona nije bila ranina miljenica i on je odbijao da ispunjava bračne dužnosti, otvoreno izjavljujući da ne želi da ima dete s pripadnicom polukaste. Ona je proterana u krilo jedne od manjih palata van grada, koja se retko koristila, odakle je posle samo mesec dana vraćena na zahtev prve rani. Kasnije je ponovo napustila odaje zenane – ovoga puta otišla je u Bisernu palatu – i ponovo bila pozvana da se vrati posle nekoliko meseci. Otkada joj je dozvoljeno da ostane u Rang Mahalu, živi povučeno u svojim odajama.

Gobind je bio mišljenja da rana namerava da se razvede od nje i da je vrati u Karidkot čim njena sestra, prva rani, postane manje

zavisna od nje, što se može očekivati da će se desiti kada mali sinovi i kćeri budu zaokupljali pažnju Šušile-baj. Naravno, ovo je bilo samo nagađanje, jer sahib mora da shvati da je nemoguće (i izuzetno opasno) za svakoga na Gobindovom mestu da se neposredno raspituje o kraljicama od Bitora ili da pokaže previše zanimanja za njih i njihove odnose s ranom. Stoga, možda i greši u ovome i u drugim stvarima. Mada je bila supruga samo formalno, bar je izgledalo da je druga rani bezbedna i dobrog zdravlja, uz nadu da će uskoro isto moći da se kaže i za prvu.

Gobind veruje da će sahib pisati u Karidkot što je pre moguće da umiri Rao-sahiba. Za sada, nema razloga za zabrinutost, i osim činjenice da je smrt *daj* i sluškinja bila sakrivena od njihove rodbine, Gobind je smatrao da je sve u redu u Bitoru, bar što se tiče dve kraljice. Ipak, priznaje da ga ove smrti uznemiravaju – nešto tu ne valja – nešto nerazjašnjeno.

„Šta hoće time da kaže?“, upita Eš. „Šta to?“

Manilal sleže ramenima i polako reče: „Ima tu mnogo priča... šta-više, nijedna se ne poklapa, što je čudno. Kao i moj gospodar, i ja sam iz Karidkota, pa prema tome stranac i sumnjiv. Ne mogu previše da pitam niti da pokazujem veliko zanimanje – mogu samo da slušam. Međutim, nije teško navesti razgovor na temu, a da se to ne primeti i, sedeći s poslugom palate ili šetajući se uveče po bazaru, tu i tamo sam izustio poneku reč, koja je kao kamenčić u bazenu pokrenula krugove talasića... Ako su te žene stvarno umrle od groznice, zašto bi tu bilo priče? Zašto bi se iko uzbuđivao zbog nečega što se tako često dešava mnogima? Ipak, te tri smrti nisu zaboravljene, a oni koji o njima pričaju čine to šapatom; neki kažu da su sluškinje umrle od ovoga, drugi kažu od onoga i niko se ne slaže osim u jednome – a to je da niko ne zna pravi razlog.“

„A šta kažu za treću ženu, *daj* Gitu?“, upita Eš, koji se sa zahvalnošću sećao starice.

„Kažu da je saopšteno da je slučajno pala niz stepenice ili s nekog prozora ili s krova Kraljičine palate – opet se sve priče razlikuju. Ima onih koji šapuću da je gurnuta i onih koji smatraju da je već bila mrtva pre nego što je pala – zadavljena ili otrovana ili ubijena udarcem u glavu, a onda bačena s visine da bi izgledalo kao nesrećni slučaj. Pa ipak, niko ne daje razlog zašto je to učinjeno, ni ko je to učinio, niti po čijoj naredbi. Stoga, možda su to samo izmišljotine torokuša i tračara

koje vole da se pretvaraju da znaju više od drugih. Ali jeste čudno... Čudno je da se o tome još uvek toliko priča, a dve žene su pokojne već više od godinu dana i *daj* skoro godinu.“

To su bile sve vesti iz Bitora i, osim smrti stare Gite, bile su bolje nego što je Eš očekivao. Međutim, Manilal nije bio siguran da će mu dozvoliti da dođe u Ahmadabad i drugi put...

Ljudi koji su ga zaustavili i pretresli nisu našli ništa osim dve prazne bočice od lekova i nešto novca, ali su ga iscrpno ispitivali kakve poruke mu je njegov gospodar dao da prenese, na šta je on papagajski odgovorio: „Molim još šest bočica leka koji je bio u većoj bočici i još dve od onoga iz manje; evo novca za račun.“ Dodao je kako namera da za svoj račun kupi nekoliko kokošaka, jer Rao-sahib voli jaja, možda i malo dinja i nešto slatkiša i...

Kada su ga u tome zaustavili zavrćući mu ruku i zahtevajući da znaju kakvu je još poruku hećim poslao, on je zaplakao (za to je bio nadaren) i pitao *kakve* druge poruke. Njegov gospodar mu je strogo naložio da odnese ove bočice u *devaj dukan* u Ahmadabadu i da kaže vlasniku: „Molim pet bočica...“ ili behu *tri* bočice?... eto... sada su ga pomeli s pitanjima i izbili mu iz glave i hećim će se naljutiti.

Na kraju su odustali i pustili ga zaključivši da je i suviše glup da zapamti više od jedne stvari istovremeno. „Takođe“, reče Manilal promišljeno, „mislim da je rana prestao da sumnja u hećim-sahiba čiji su mu veština i lekovi doneli olakšanje, jer kada je hećim-sahib rekao da mu je potrebno još određenog *Angrezi devaja* i zatražio da ja, pošto znam apoteku, odem da ga donesem, nije bilo prigovora i odmah su hteli da kupim pedeset ili sto bočica, ali je hećim-sahib objasnio da pre nego što se jedan deo potroši, ostatak će se pokvariti. U svakom slučaju, osam će trajati dugo, a kako je moj gospodar uradio onako kako je sahib predložio u vezi s golubovima, naložio mi je da kupim par ptica od sahibovog prijatelja da ponese nazad sa sobom.“

Ovo poslednje se odnosilo na jedan od mnogih planova razmatranih za vreme Gobindove kratke posete. Sardži je držao golubove pismonoše i Eš je predložio da zatraži jednu ili dve ptice za Gobinda da ponese u Bitor.

Gobind je odbio da učini nešto tako glupo, ističući da bi to svakako probudilo sumnju da namera da šalje poruke nekome izvan države. Ipak se složio da ta ideja može poslužiti i odlučili su da, čim se smesti u Bitoru, pokaže veliko interesovanje za ptice i sakupi ih

koliko može, uključujući i golubove, kojih uvek ima u velikom broju u svakom indijskom gradu.

Kada se ljudi naviknu da vide hećima iz Karidkota kako hrani papagaje i postavlja kutije za gnezda i golubarnike, videće je li moguće iznaći neki način da se prokrijumčari par Sardžijevih golubova pismonoša.

Manilalov dolazak je sada rešio taj problem. Pošto se Gobind proćuo kao ljubitelj ptica, ostalo je samo da Eš nabavi golubove, mada s obzirom na ono što je čuo, to mu nije izgledalo neophodno, jer nije bilo hitno slati dobre vesti iz Bitora – to se moglo prepustiti rani i telegrafu. Međutim, ako Gobind misli da je to pametno, Eš se neće protiviti, te je kupio ptice to isto več, odjahavši do Sardžijevog imanja po mesečini i vrativši se s dva goluba u malom žičanom kavezu.

Zakleo je Sardžija na čuvanje tajne pošto mu je rekao najmanje što je mogao (a ni to malo nije bilo sasvim tačno) i Manilal je otišao sledećeg jutra, noseći šest bočica Poterovog posebnog leka za otklanjanje teškoća pri varenju i dve bočice najboljeg ricinusovog ulja od *Džoblinga i sinova*, zajedno s raznim voćem i slatkišima i velikom pletenom korpom, koja je naoko izgledala kao da sadrži živinu – tri kokoške i jednog petla – a zapravo je sadržala i dva goluba, koji se nisu primećivali zahvaljujući lukavo prikrivenom dvostrukom dnu i prisustvu raskvcanih kokošaka.